

Оксана Вікторівна Хуртенко,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

КРЕАТИВНІСТЬ В СТРУКТУРІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ІНСТИТУТІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У роботі на основі аналізу наукових джерел і результатів досліджень розглядається проблема впливу креативних здібностей на психологічну готовність до професійної діяльності майбутніх спеціалістів з фізичної культури і спорту.

***Ключові слова:** креативність, професійна діяльність, студенти, психологічна готовність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вимоги сучасного суспільства, націлені на духовне оздоровлення і особистісний ріст молодого покоління, формування у них системного мислення, професійної культури, творчої активності, самостійності і високої відповідальності за результати праці, виховання потреби в постійному оновленні отриманих знань вступають в протиріччя з реальним станом справ у вищій професійній освіті, в тому числі і педагогічній. Ці проблеми зачіпають і студентів-майбутніх тренерів та учителів фізичної культури які – обрали сферою своєї професійної діяльності систему освіти.

Необхідність у підготовці творчих спеціалістів у даній області пояснюється реформою освітньої системи, зміною педагогічної октрини і формуванням національної концепції гуманізації і гуманітаризації освіти.

Незважаючи на багатогранність і багатоаспектність підходів до вивчення готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців, саме явище –

психологічна готовність студентів-спортсменів до професійної діяльності в системі освіти як складне, комплексне психічне утворення, сплав компонентів, між якими маються функціональні залежності в сучасній науці розглянуто далеко не повно.

Відсутні до сьогодні наукові дослідження, що спрямовані на формування власне психологічної готовності студентів інститутів фізичної культури до прийняття рішень в екстремальних умовах професійної діяльності.

Насиченість ринку випускниками факультетів фізичної культури різних вузів, наявність великої кількості спортсменів та тренерів актуалізує проблему формування конкурентоспроможності і високо професійного фахівця з питань фізичного виховання і спорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. У сучасній вітчизняній психолого-педагогічній науці існують різні підходи до визначення сутності готовності до діяльності: як наявності здібностей (Б. Ананьєв, С. Рубінштейн); як якості особистості (К. Платонов); як тимчасовому ситуативному стану (П. Рудик), як відношенню (А. Веденов); як синтезу властивостей особистості (В. Крутецький); як особливому психічному стану (М. Дьяченко, Л. Кандибович); як складна інтегральна якість особистості (В. Ширинських) .

Поняття готовності зв'язується з поняттям: психологічної установки (Д. Узнадзе); соціально фіксованої установки, яка характеризує суспільну поведінку особистості (Ф. Бассін, Е. Кузьмін та ін.); розумінням професійних завдань, прагненням проявляти творчість, упевненістю в своїх професійних здібностях (Є. Богданов) .

Готовність розуміється як «наявність певних здібностей» (Н. Ковалевська), первинна фундаментальна умова успішного виконання будь-якої діяльності (В. Ільїн), властивість особистості (В. Серіков) .

Одні автори розглядають готовність до діяльності на особистісному фоні (А. Веденов, А. Ковальов, К. Платонов), інші – на функціональному

(Н. Левітов, Є. Ільїн та ін.) , враховується стан психічних функцій, треті – на комплексному рівні (Ф. Генон та ін.)

А. Деркач стан готовності розглядає як цілісний прояв світоглядної, моральної, мотиваційної, професійної, інтелектуальної, емоційної, вольової, естетичної, фізичної сторін особистості [1]. Виявлено, що виникнення стану готовності визначається розумінням професійних завдань, усвідомленням відповідальності за правильність їх вирішення, прагненням проявити творчість, успішно вирішити задачу, впевненість у своїх здібностях, рівнем емоційного збудження [1].

Дослідження М. Дяченко, Л. Кандибович, С. Архангельського, Е. Климова, З. Левчук, А. Донцова, Г. Білокрилова, Є. Ісаєва, С. Косарецького, В. Слободчикова, Д. Леонтєва, М. Філатова, Г. Любимова, Т. Буякас показують, що для виникнення стану готовності до складних видів діяльності необхідні: усвідомлення вимог суспільства, власних потреб; усвідомлення завдань, вирішення яких призведе до задоволення потреб або досягненню поставленої мети; осмислення та оцінка умов, в яких будуть протікати майбутні дії, актуалізація досвіду, пов'язаного в минулому з вирішенням завдань та виконанням вимог подібного роду; визначення на основі досвіду та оцінки майбутніх умов діяльності найбільш ймовірних і допоміжних способів вирішення задач чи виконання вимог; прогнозування проявів своїх інтелектуальних, емоційних, мотиваційних та вольових процесів, оцінка співвідношень своїх можливостей, і необхідності досягнення певного результату .

Необхідно відзначити, що автори вкладають в поняття «стан психологічної готовності» різний зміст. Це пов'язано, на наш погляд, з тим, що здійснюються різні підходи:

- 1) до розуміння сутності психологічної готовності;
- 2) до дослідження різних видів діяльності;
- 3) до процесу формування психологічної готовності.

Високий рівень психологічної готовності особистості виступає необхідною умовою досягнення успіху у професійній діяльності. Безсумнівно, говорячи про професійну підготовку фахівців, зокрема, тренерів та викладачів фізичної культури, необхідно насамперед враховувати рівень їхнього особистісного розвитку, ціннісні орієнтації і професійні установки.

Психологічно готовою до професійної діяльності педагога, тренера може бути людина з певним рівнем соціально-психологічної зрілості, яка включає в себе певний рівень розвитку соціально-перцептивних навичок, соціально-комунікативної компетентності, певний рівень розвитку соціального інтелекту, а також рефлексивного та креативного мислення.

Метою нашого дослідження є визначення впливу креативних здібностей на психологічну готовність до професійної діяльності майбутніх спеціалістів з фізичної культури і спорту.

Викладення основного матеріалу дослідження. Одним з показників професійної компетентності майбутнього тренера, що забезпечує продуктивність його професійної діяльності, безсумнівно, виступає наявність у нього сформованих творчих умінь, креативного мислення (поряд з іншими професійно важливими якостями). Креативний підхід до вирішення поставлених завдань передбачає здатність генерувати ідеї, залучаючи знання з інших областей, знаходити безліч варіантів вирішення проблеми і, при цьому, точно прогнозувати наслідки того чи іншого рішення. Опанування творчими вміннями будується на основі формування творчого мислення. У психології доведено, що особистість має творче мислення, якщо вона здатна виконувати такі групи логічних операцій: комбінувати системи та їх елементи, визначати причинно-наслідкові зв'язки, виконувати дослідні операції.

Креативність трактується як творча, новаторська діяльність; новітній термін, яким окреслюються «творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і що входять в структуру обдарованості в якості незалежного фактора». Раніше у літературі використовувався термін «творчі здібності», однак пізніше почав витіснятися

мовним запозиченням з англійської мови (creativity, creative). З позицій філософії творчість – це діяльність людей, що перетворює природний і соціальний світ відповідно до цілей і потреб людини на основі об'єктивних законів діяльності [2].

Креативність – це здатність адаптивно реагувати на потребу нових підходів і продуктів. Ця здатність дозволяє також усвідомлювати нове в бутті, хоча сам процес може мати як свідомий, так і несвідомий характер; здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації [3].

В сучасних умовах творчий фахівець – це, перш за все, дослідник, що володіє такими особистісними якостями, як: наукове психолого-педагогічне мислення, високий рівень професійної майстерності, визначеної дослідницькою сміливістю, розвиненою інтуїцією, критичним аналізом, потребою в професійному самовихованні і розумним використанням передового досвіду. Всі ці якості, так чи інакше, характеризують готовність фахівця до організації професійної творчої діяльності.

Дослідник проблеми творчості Р. Шакірова під готовністю фахівця до організації творчої діяльності розуміє сформованість у нього відповідних якостей і властивостей особистості, а саме:

- усвідомлення себе як творчої індивідуальності, наявності творчої активності, самостійності;
- потреби в творчій взаємодії з оточуючими;
- наявності знань, умінь, навичок, досвіду організації процесу пізнання, праці, спілкування як творчої діяльності [4].

Потрібно звернути увагу, що в різний час багато вітчизняних та зарубіжних учених зверталися в своїх дослідженнях до проблем творчого мислення, виховання творчої особистості, активізації її креативного потенціалу, наприклад, Л. Виготський, Б. Ананьєв, Д. Богоявленська, К. Вентуель, В. Зіньківський, К. Ушинський особливо звертали увагу на розвиток індивідуальної своєрідності людини.

Проблема пошуку ефективних педагогічних умов формування творчих умінь безпосередньо приєднується, з одного боку до загальної проблеми формування у майбутнього фахівця основ професійної майстерності, а з іншого – до комплексної проблеми впровадження в навчальний процес інноваційних засобів навчання [5].

Нами було досліджено, що готовність до професійної діяльності студентів-спортсменів явище динамічне. Динаміка переходу з одного рівня готовності на інший визначається внутрішнім балансом між її компонентами, який забезпечує продуктивне рішення навчальних і професійних завдань різної складності та змісту (від репродуктивних до евристичних). З метою дослідження нами були висунуті критерії та показники експертної оцінки вираженості компонентів у структурі психологічної готовності до професійної діяльності студентів – майбутніх спеціалістів з фізичної культури: недостатній – припускає деяку ступінь наявності необхідних показників вираженості компонента, але не здатну забезпечити виконання професійних функцій; допустимий – припускає таку ступінь вираженості компонентів готовності до професійної діяльності, яка дозволяє здійснювати професійні функції і дії, але обмежує можливість досягнення необхідної якості професійної діяльності; достатній – досить висока ступінь вираженості показників компонентів в структурі психологічної готовності до обраної професії, що дозволяє досить легко адаптуватися до обраної професійної діяльності та забезпечити оптимальну швидкість досягнення вимагаємої якості та її ефективності (таблиця).

Таблиця – Збалансованість компонентів готовності до професійної діяльності студентів – спортсменів по даним експертної оцінки

Компоненти	студенти 1 курс	студенти 3 курс	студенти 5 курс
Ціннісно-мотиваційний	недостатній	достатній	достатній
Когнітивно-гностичний	допустимий	допустимий	достатній
Емоційно-вольовий	недостатній	недостатній	допустимий
Функціонально-діяльнісний	недостатній	недостатній	допустимий
Креативний	недостатній	недостатній	недостатній

Так, наприклад, з даних експертних оцінок (в якості експертів залучалися викладачі вузів – 75 осіб, психологи-практики – 45 осіб) видно, що студенти першого курсу інститутів фізичного виховання і спорту уникають участі у вирішенні конкретних професійних ситуацій (86% відповідей), апелюючи до відсутності теоретичних знань і практичного досвіду, але легко пропонують «свої поради» у вільному комунікативному процесі своїм друзям і знайомим. Інтерес першокурсників до професійної області багато в чому лежить у сфері самопізнання і оволодінням первинними операціями. У першокурсників, частіше, ніж у студентів інших курсів спостерігаються академічні заборгованості, пов'язані (за даними експертних оцінок) з труднощами пропонованого теоретичного матеріалу, формуванням спеціального професійного тезауруса, що в свою чергу знижує задоволеність обраною професією, впливає на стійкість професійної мотивації. Характерно, що найбільший відсоток відрахувань з вузу на факультетах фізичної культури припадає на перші два роки навчання.

Навпаки, результати експертних оцінок показують, що найбільший інтерес до змісту майбутньої професійної діяльності проявляється у студентів третього курсу, він супроводжується і бажанням студента здійснювати перші практичні спроби в реальному освітньому закладі (спортивній школі), як в ході виробничої практики, так і за її межами. Характерно, що вже з третього курсу вузу студенти прагнуть починати працювати, отримувати перший професійний досвід (38% за даними нашого дослідження). Разом з тим, у даній категорії студентів часто спостерігаються показники із завищеною неадекватною самооцінкою (44%).

Крім того, саме у даній категорії студентів (за даними експертних оцінок) спостерігається найбільша розбалансованість між компонентами психологічної готовності до майбутньої діяльності (ціннісно-мотиваційним «Я хочу», когнітивно-гностичним «Я знаю», з одного боку і емоційно-вольовим «Я знаю, як потрібно це зробити», функціональним «Я роблю і досягну передбачуваного результату» з іншого боку). А компонент «креативність» на даному етапі

навчання студента часто взагалі не фіксується з боку експертної групи. Основні труднощі, які випробовують студенти на даному етапі навчання пов'язані, як показує наше опитування з умінням перенести отримані теоретичні знання та елементарні операції в сферу професійної ситуації, творчо перетворити отриманий алгоритм до іншого завдання, а також використовувати отриманий елементарний практичний досвід у дослідницькій діяльності.

Тільки до п'ятого курсу, компоненти психологічної готовності до професійної діяльності приходять до деякої збалансованості. Однак і на цьому етапі навчання експерти фіксують низькі показники розвитку рефлексивно-творчого компонента. А експерти з числа психологів-практиків відзначають, що такі значення характерні і для більшої кількості молодих фахівців. Основні професійні труднощі даного періоду полягають у невмінні побачити психологічну ситуацію комплексно, «широко», знайти в неї, як типові, так і нестандартні особливості, провести самостійно адаптацію алгоритмів професійних дій до конкретної психологічної ситуації, невміння, а часто і відмова від продуктивних дій, пов'язаних з розробкою і оволодінням нових засобів професійної діяльності.

Психологічна готовність до професійної діяльності в процесі навчання у вузі найчастіше студентами–спортсменами не досягається: студенти третього курсу – 11%, студенти п'ятого курсу – 21%. Це дозволяє зробити висновок про те, що причина низької готовності до професійної діяльності, полягає у відсутності розвинених творчих умінь і неспроможності до перетворення отриманих знань, умінь і навичок під конкретну професійну ситуацію.

Ми вважаємо, що, формуючись у процесі навчання у вузі, психологічна готовність до професійної діяльності студентів, майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту повинна зазнавати позитивні якісні та кількісні зміни, нарощуватися і відбиватися в поступальній динаміці переходу від одного рівня до іншого (від орієнтовного на першому курсі до рефлексивно – творчого на п'ятому).

Діяльність тренера-викладача характеризується як творча, в ній поєднуються нормативні (встановлені закони, правила, норми) і евристичні (здобуті в ході власного пошуку) елементи. Крім того, діяльність тренера-викладача тісно пов'язана з науковою творчістю, з дослідницькою діяльністю. А одним з показників професіоналізму спеціаліста з фізичної культури і спорту є вміння підійти до будь-якої ситуації нестандартно і творчо.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновки про те, що готовність до професійної діяльності студентів-спортсменів явище динамічне. Перехід від одного рівня готовності до професійної діяльності студентів-спортсменів до іншого пов'язаний з етапами навчання у вузі. Причина низької готовності до професійної діяльності багато в чому криється у відсутності розвинених творчих умінь і нездатності до перетворення отриманих знань, умінь і навичок під конкретну професійну ситуацію.

Варто зазначити, що на етапі фахової підготовки у ВНЗ відбувається цілеспрямоване освоєння студентами системи знань з обраної професійної діяльності, формування цілісних уявлень про неї, розвиток і наповнення предметним змістом мотивів і цілей майбутньої діяльності в ролі тренера.

Проте наявність креативних здібностей, які необхідні тренеру для прийняття результативних рішень в екстремальних ситуаціях спортивної діяльності залишаються нерозвиненими.

Список використаної літератури

1. Деркач, А. А. Состояние психической готовности студентов к деятельности во время педагогической практики / А. А. Деркач // Психические состояния. (Экспериментальная и прикладная психология. Вып. 10). – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1981.

2. Литвиненко, С. Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи // Збірник наукових праць полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Серія «Педагогічні науки». – випуск 3 (50). – Полтава, 2006. – С.215-219.

3. Мещеряков, Б. Большой психологический словарь / Б. Мещеряков, В. Зинченко. – М. 2004.

4. Такирова, Р. Г. Структура и уровни психологической готовности учителя к профессионально-педагогической деятельности: Автореф. дис. канд. психол. наук. – М., 1992. – 16с.

5. Ширококов, С. Оценка качества подготовки конкурентоспособного специалиста. // <http://www.prof.msu.ru/PC/epub/00>

Рецензент: доктор психологічних наук, професор Томчук М. І.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2014

Хуртенко О. В. Креативность в структуре психологической готовности к профессиональной деятельности студентов институтов физической культуры.

В статье рассмотрена проблема влияния креативных способностей на психологическую готовность к профессиональной деятельности будущих специалистов по физической культуре и спорту. Осуществлен анализ психологической готовности студентов-спортсменов к будущей деятельности.

Ключевые слова: креативность, профессиональная деятельность, студенты, психологическая готовность.

Khurtenko O. V. Creativity in the structure of psychological disposition of physical culture students to their professional activity.

The article deals with the problem of creative abilities influence on psychological disposition to professional activity of future physical culture and sports professionals. The analysis of psychological disposition of students-athletes to their future activity has been performed.

One of the indices of future coach's professional competence that provides efficiency of his professional activity, undoubtedly is availability of developed creative skills, creative thinking (as well as other professionally important qualities). Therefore, different scientists' views on creative thinking in the course of professional activity have been analysed.

We have investigated that students-athletes' disposition to professional activity is a dynamic phenomenon. Dynamics of transition from one level of disposition to another one is determined by the internal balance between its components, which provides productive solutions to educational and professional assignments of diverse complexity and content.

We also concluded that psychological disposition to professional activity of students, future physical education and sport professionals being formed during university study, should undergo some positive qualitative and quantitative changes,

must be improved and reflected in progressive dynamics of transition from one level to another (from approximate at the first year to reflexive and creative at the fifth).

Keywords: *creativity, professional activity, students, psychological disposition.*